

Renata Knap

Starzenie się ludności a międzynarodowe perspektywy kapitału : implikacje dla Polski

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 53/2, 221-237

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Renata Knap*

Uniwersytet Szczeciński
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania

STARZENIE SIĘ LUDNOŚCI A MIĘDZYNARODOWE PRZEPIŁYWKY KAPITAŁU. IMPLIKACJE DLA POLSKI

Streszczenie

Celem artykułu jest próba oceny wpływu starzenia się populacji na polskie obroty kapitałowe z zagranicą w najbliższym pięćdziesięcioleciu. Dla realizacji celu przeprowadzono badania literaturowe, analizę porównawczą mierników starości oraz logiczne wnioskowanie. Wyniki badań wskazują, że prognozowany wysoki poziom zaawansowania procesu starzenia w okresie 2020–2065 implikuje wzrost zapotrzebowania na zagraniczny kapitał i pogorszenie/ujemne saldo obrotów bieżących. Napływ zagranicznego kapitału, indukowany starzeniem się populacji, może jednak nie przełożyć się na oczekiwane utrzymanie/zwiększenie tempa wzrostu gospodarczego, a przeciwnie – stać się przyczyną trudności rozwojowych w kolejnych okresach.

Słowa kluczowe: starzenie się populacji, międzynarodowe przepływy kapitału, bilans obrotów bieżących, międzynarodowa pozycja inwestycyjna, wzrost gospodarczy, Polska

* Adres e-mail: renataknap@onet.pl.

Wprowadzenie

Starzenie się ludności zaliczane jest do najpoważniejszych wyzwań rozwoju społeczno-gospodarczego świata w najbliższych dekadach. Proces ten ma charakter globalny, dotyczy wszystkich krajów i regionów, ale poziom zaawansowania oraz tempo starzenia się populacji różnią się w poszczególnych krajach i regionach świata. Zróżnicowanie to uznaje się w literaturze przedmiotu za ważny czynnik determinujący skalę i kierunki międzynarodowego przepływu kapitału, a tym samym – zewnętrzną równowagę makroekonomiczną poszczególnych krajów.

Ze wszystkich dostępnych prognoz zmian demograficznych w Polsce wynika, że w nadchodzącym pięćdziesięcioleciu tempo starzenia się polskiej ludności ulegnie bardzo znacznemu przyspieszeniu. Ekonomiczne skutki przewidywanego wysokiego poziomu zaawansowania tego procesu w nadchodzących dekadach są przedmiotem wielu analiz i dyskusji prezentowanych w polskiej literaturze przedmiotu. Badacze koncentrują się jednak na uwarunkowaniach wewnętrznych, często w oderwaniu od międzynarodowych aspektów skutków zmian demograficznych, wynikających z otwartości polskiej gospodarki i procesów globalizacji.

Celem artykułu jest próba oceny wpływu starzenia się populacji na polskie obroty kapitałowe z zagranicą w najbliższym pięćdziesięcioleciu.

1. Materiały i metody

Dla realizacji celu przeprowadzono badania literaturowe, które posłużyły do identyfikacji wpływu starzenia się populacji na międzynarodowe przepływy kapitału (MPK) w ujęciu teoretycznym i wykazanego w badaniach empirycznych. Do określenia poziomu zaawansowania i tempa starzenia się populacji Polski w relacji do innych krajów świata wykorzystano analizę porównawczą danych wtórnych, takich jak wskaźnik dzietności, oczekiwana długość życia, wskaźnik przyrostu naturalnego, wskaźnik starości, mediana wieku, struktura wiekowa populacji, wskaźniki obciążenia demograficznego. Uzyskane wyniki analizy tendencji demograficznych w Polsce w relacji do zmian demograficznych w innych krajach posłużyły do określenia, metodą logicznego wnioskowania, kierunków oddziaływania starzenia się populacji na obroty kapitałowe Polski z zagranicą.

Materiał statystyczny pobrano z baz danych ONZ, NBP i Banku Światowego. Badania dotyczą okresu 1950–2065, obejmują więc analizę rzeczywistego kształtowania się badanego zjawiska w latach 1950–2015 oraz prognozę jego rozwoju do 2065 roku.

2. Przegląd literatury

Powszechnie akceptowaną, teoretyczną podstawą prezentowanych w literaturze badań oddziaływania starzenia się społeczeństw na MPK jest hipoteza cyklu życia F. Modiglianiego, R. Brumberga i A.K. Ando (Bárány, Coeurdacier, Guibaud, 2016; Gudmundsson, Zoega, 2013; Bryant, 2006; Börsch-Supan, 2004; Higgins, 1998). Zgodnie z tą hipotezą, jednostki dążą do utrzymania poziomu konsumpcji na względnie stałym poziomie podczas całego życia. Ponieważ poziom dochodów zmienia się w cyklu życia (rośnie w całym okresie aktywności zawodowej aż do momentu przejścia na emeryturę), konsumenci wykorzystują mechanizm pożyczania i oszczędzania dla wyrównania poziomu konsumpcji. Młodzi ludzie uzyskują zazwyczaj niższe dochody niż pożądany poziom konsumpcji, nie oszczędzają więc, a zaciągają pożyczki. Ludzie w średnim wieku otrzymują wyższe dochody, spłacają pożyczki i gromadzą oszczędności w celu utrzymania osiągniętego poziomu konsumpcji w okresie emerytalnym, charakteryzującym się spadkiem dochodów. Ludzie starsi, w wieku poprodukcyjnym, finansują konsumpcję ze zgromadzonych w trakcie życia oszczędności. Hipoteza cyklu życia zakłada więc ujemne (lub bardzo małe) oszczędności w młodości, dodatnie oszczędności w średnim wieku oraz ujemne oszczędności w okresie starości (Ando, Modigliani, 1963; Modigliani, Brumberg, 1954).

Hipoteza cyklu życia jest też przyjmowana w objaśnianiu wpływu starzenia się ludności na potrzeby inwestycyjne (Lane, Feretti, 2001). Zgodnie z tym podejściem, największe zapotrzebowanie na inwestycje charakteryzuje młodsze populacje (np. tworzenie miejsc pracy, zaspokajanie potrzeb edukacyjnych, mieszkaniowych). W starszych populacjach, o dużym udziale osób w wieku poprodukcyjnym, popyt na kapitał inwestycyjny zmniejsza się (m.in. spadek podaży zasobów pracy, przesunięcia w strukturze popytu z dóbr bardziej kapitałochłonnych na mniej kapitałochłonne).

Zmiany struktury wiekowej społeczeństwa determinują zatem wielkość zagregowanych oszczędności i inwestycji w gospodarce¹. W zależności od poziomu zaawansowania procesu starzenia, kraj wykazuje niedobór lub nadmiar oszczędności w relacji do bieżących potrzeb inwestycyjnych. W krajach we wczesnej fazie zmian demograficznych, charakteryzujących się relatywnie dużym udziałem ludzi młodych, występuje niedobór oszczędności krajowych i są one zazwyczaj importerami netto kapitału ze starszych krajów (odnotowują pogorszenie/ujemne saldo bilansu obrotów bieżących). Kraje bardziej zaawansowane w procesie starzenia się, w których zwiększa się udział ludzi w sile wieku (*prime savers*), wykazują wzrost oszczędności w relacji do potrzeb inwestycyjnych i eksportują kapitał do młodszych gospodarek (notują poprawę/dodatnie saldo bilansu obrotów bieżących). W krajach starych demograficznie, o relatywnie dużym odsetku ludności w wieku poprodukcyjnym, skala spadku poziomu oszczędności jest zazwyczaj większa niż popytu inwestycyjnego i rośnie zapotrzebowanie na kapitał zagraniczny (występuje pogorszenie/ujemny bilans obrotów bieżących) (World Bank, 2016).

W literaturze prezentowany jest także pogląd, że na bieżące przepływy kapitału wpływa nie tylko aktualny stan różnic w poziomie zaawansowania starzenia się między krajami, ale także przewidywania odnośnie do ich kształtowania się w przyszłości (Lührmann, 2003; Higgins, 1998). Inwestorzy zainteresowani osiągnięciem wysokich dochodów z kapitału w dłuższym okresie, uwzględniają bowiem przy podejmowaniu bieżących decyzji o lokalizacji inwestycji nie tylko aktualne determinanty ich dochodowości w poszczególnych krajach, ale także kształtowanie się tych uwarunkowań w przyszłości. Prognozy kształtowania się struktury demograficznej służą dlatego nie tylko do przewidywania kierunków MPK w przyszłości, ale są też zaliczane do determinant bieżących MPK.

Przedstawione teoretyczne interpretacje wpływu procesu starzenia się populacji na MPK zostały potwierdzone w licznych badaniach empirycznych (Bárány, Coeurdacier, Guibaud, 2016; Gudmundsson, Zoega, 2013; Bryant, 2006; Domeij, Floden, 2006; Chinn, Prasad, 2003; Lührmann, 2003; Börsch-Supan, Ludwig, Winter, 2001; Attanasio, Violante, 2000; Higgins, 1998).

Rozwój badań empirycznych pozwolił także na identyfikację czynników, które mogą modyfikować wpływ demografii na MPK. Do takich czynników zalicza się

¹ Z badań wynika, że prawidłowość ta dotyczy nie tylko oszczędności gospodarstw domowych, ale także korporacyjnych i publicznych (Chawla, 2007).

stopień otwartości (liberalizacji) rynków kapitałowych oraz różnice poziomu rozwoju i bezpieczeństwa rynków finansowych występujące między krajami (Mérette, Georges, 2009; Brooks, 2003).

Wyniki prowadzonych badań wykazały ponadto, że wzorce oszczędzania w rzeczywistości mogą różnić się w poszczególnych krajach i odbiegać od teoretycznych założeń hipotezy cyklu życia. Na gruncie modeli cyklu życia² (jako podstawy teoretycznej wpływu starzenia się na MPK), rozbieżności te objaśnia się specyficznymi uwarunkowaniami występującymi w poszczególnych krajach, takimi jak poziom bezpieczeństwa socjalnego (w szczególności systemu zabezpieczenia emerytalnego), uwarunkowania kulturowe czy poziom zamożności (Graff, Tang, Zhang, 2012; Dekle, 2004; Börsch-Supan, 1992).

3. Rezultaty

W Polsce przejście od „rozzutnego” do „oszczędnego” modelu reprodukcji³ przejawiało się w latach 1950–2015, tak jak w skali globalnej, spadkiem wskaźnika dzietności, wzrostem oczekiwanej długości życia oraz obniżką stopy przyrostu naturalnego. Prognozy dla Polski na kolejne półwiecze wskazują na zahamowanie spadkowej tendencji dzietności, dalszy wzrost oczekiwanej długości życia i postępujący spadek stopy przyrostu naturalnego, która wykazywać będzie wartości ujemne (rys. 1).

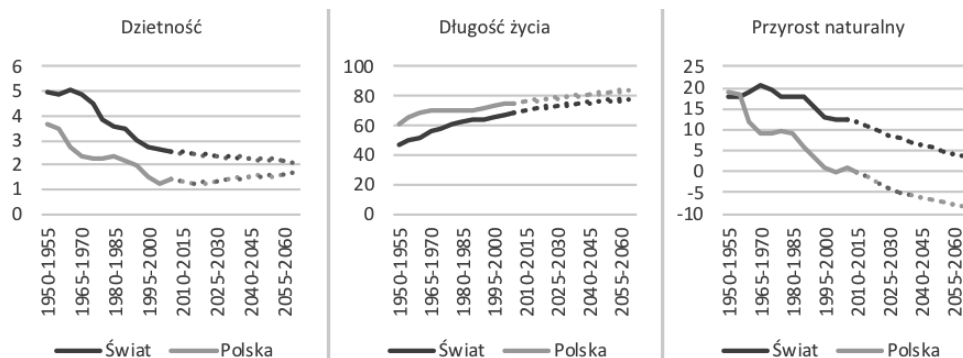
Spadek przyrostu naturalnego i wzrost długości życia skutkowały starzeniem się ludności Polski. Wartość wskaźnika starości demograficznej, czyli udział osób w wieku 65 lat i więcej (65+) w ludności ogółem, wzrosła aż 3-krotnie – z 5,2% w 1950 roku do 15,6% w 2015 roku (tab. 1). Zgodnie z klasyfikacją ONZ⁴, populacja Polski zmieniła się z populacji dojrzałej (w której odsetek osób 65+ nie przekracza 7%) w populację starą (w której udział osób 65+ jest wyższy niż 7%).

² Rozbieżności te stały się podstawą rozwoju alternatywnej do hipotezy cyklu życia, behawioralnej hipotezy cyklu życia. Szerzej na ten temat zob. (Bańbuła, 2006).

³ Na temat zmian modelu reprodukcji w teorii przejścia demograficznego zob. (Okólski, Fihel, 2012).

⁴ Zgodnie z klasyfikacją ONZ: populacja młoda – udział osób 65+ jest niższy niż 4%, populacja dojrzała – odsetek osób 65+ wynosi od 4% do 7%, populacja stara – udział osób 65+ jest wyższy niż 7%, populacja bardzo stara – udział osób 65+ jest wyższy niż 20% (United Nations, 2005).

Rysunek 1. Wskaźniki dzietności (dzieci/kobiety), oczekiwana długość życia (lata), wskaźniki przyrostu naturalnego (%) w Polsce na tle średniej światowej w latach 1950–2015 i prognoza 2020–2065

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations (2018).

Postępujące starzenie się populacji Polski obrazują także zmiany mediany wieku ludności, która wzrosła z 25,8 lat w 1950 roku do 39,7 lat w 2015 roku (tab. 1). Już w latach 80. XX wieku jej wartość przekroczyła granicę 30 lat, od której uznaje się populację za starą demograficznie.

Tabela 1. Wartość mierników starzenia się populacji Polski w okresie 1950–2015 oraz prognoza 2030–2065

Lata	Mediana wieku	Wskaźnik starości	Współczynnik obciążenia demograficznego		
			starszymi (65+/20–64)	młodymi (0–19/20–64)	całkowity (0–19 i 65+/20–64)
1950	25,8	5,2	9,4	70,2	79,6
1960	26,5	5,7	10,5	74,1	84,7
1970	28,1	8,2	15,2	69,9	85,1
1980	29,5	10,2	17,6	54,9	72,5
1990	32,2	10,0	17,3	56,8	74,1
2000	35,0	12,0	20,1	47,3	67,5
2015	39,7	15,6	24,3	31,4	55,7
2030	46,3	23,2	39,3	30,4	69,7
2050	52,2	31,6	60,8	31,4	92,2
2060	52,8	35,6	74,3	34,5	108,8
2065	53,3	35,8	74,9	34,4	109,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie (United Nations 2018).

O starzeniu się ludności Polski świadczą też dobitnie zmiany współczynników obciążenia demograficznego, obliczanych jako relacje między liczbą osób w grupach wiekowych wyszczególnionych według kryteriów ekonomicznych (w pracy przyjęto, że wiek do 19 lat jest wiekiem przedprodukcyjnym, wiek od 20 do 64 lat za produkcyjny, a wiek 65 lat i więcej jako poprodukcyjny). W okresie 1950–2015 wskaźnik relacji liczby osób starszych, w wieku poprodukcyjnym (65+) do liczby osób w grupie produkcyjnej (20–64 lata) wzrósł w Polsce z 9,4% do 24,3%.

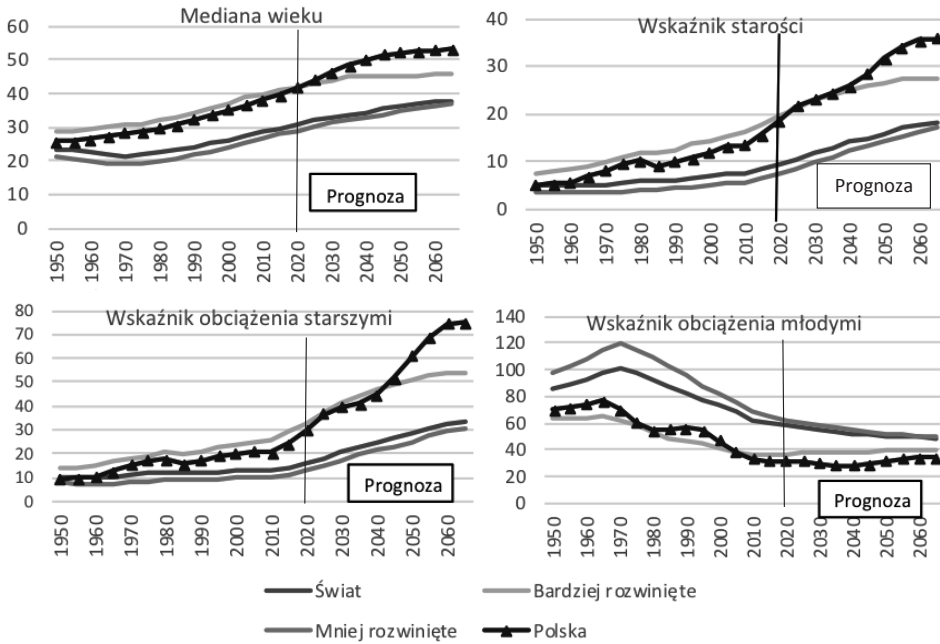
W kolejnym pięćdziesięcioleciu przewidywane jest znaczne pogłębienie procesu starzenia się populacji Polski. Według prognoz demograficznych ONZ, w 2065 roku wskaźnik starości wzrośnie do 35,8%, mediana wieku ludności zwiększy się do 53,3 lat, wskaźnik obciążenia osobami starszymi wyniesie aż 74,9, a obciążenia ogółem – aż ponad 109% (tab. 1).

Z porównania mierników starości polskiej populacji ze średnią dla świata i regionów ekonomicznych wynika, że w latach 1950–2015 Polska miała względnie młodą populację – wartość mierników kształtowała się w tym okresie poniżej średniej dla grupy państw rozwiniętych. Zgodnie z teorią przejścia demograficznego, poziom zaawansowania starzenia w Polsce był jednak wyższy niż średnia dla krajów o niższym poziomie rozwoju, które ze względu na dominujący udział w populacji świata determinowały średnie światowe wartości wskaźników starzenia (por. rys. 2).

Według prognoz ONZ, w pięćdziesięcioleciu 2015–2065 relatywna pozycja demograficzna Polski ulegnie radykalnej zmianie. Przewiduje się, że od około 2020 proces starzenia się ludności Polski mocno przyspieszy, co spowoduje, że populacja Polski będzie wykazywała znacznie wyższe wartości mierników starzenia nie tylko w stosunku do grupy krajów o niższym poziomie rozwoju i średniej światowej, ale także w relacji do średniej dla krajów wysoko rozwiniętych. Wskaźnik obciążenia osobami młodymi ulegnie natomiast dalszemu spadkowi i do końca prognozowanego okresu będzie niższy niż średnia dla krajów rozwiniętych (por. rys. 2).

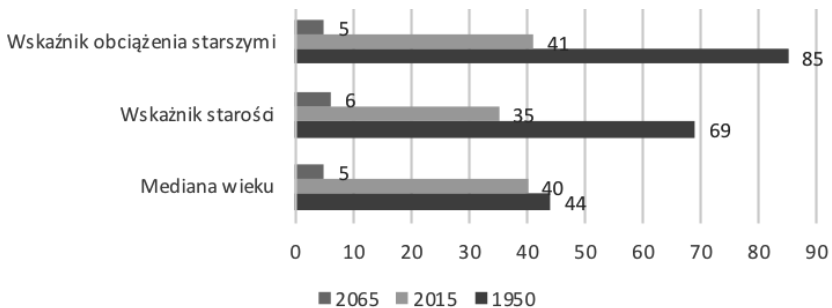
Zgodnie z prognozą, w 2065 roku Polska znajdzie się w czołówce najstarszych krajów świata. Ze względu na medianę wieku i wskaźnik obciążenia starszymi uplasuje się na piątej pozycji w rankingu najstarszych populacji, a wskaźnik starości będzie szóstym najwyższym na świecie (rys. 3).

Rysunek 2. Wybrane mierniki starzenia się populacji w Polsce na tle świata i regionów ekonomicznych w latach 1950–2015 oraz prognoza 2020–2065

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations (2018).

Rysunek 3. Pozycja Polski w rankingach najstarszych krajów świata w latach 1950, 2015 i 2065

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations (2018).

W 2025 roku populacja Polski zmieni się ze starej w bardzo starą (wskaźnik starości powyżej 20%). W 2065 roku w rankingach najstarszych krajów świata Polska wyprzedzi większość krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo, w tym członków UE, z wyjątkiem jedynie Grecji i Portugalii. Polska będzie najstarszym krajem w regionie Europy Środkowo-Wschodniej i najstarszym spośród nowych krajów członkowskich UE (tab. 2).

Tabela 2. Kraje o najwyższych miernikach starości w 2065 roku (prognoza)

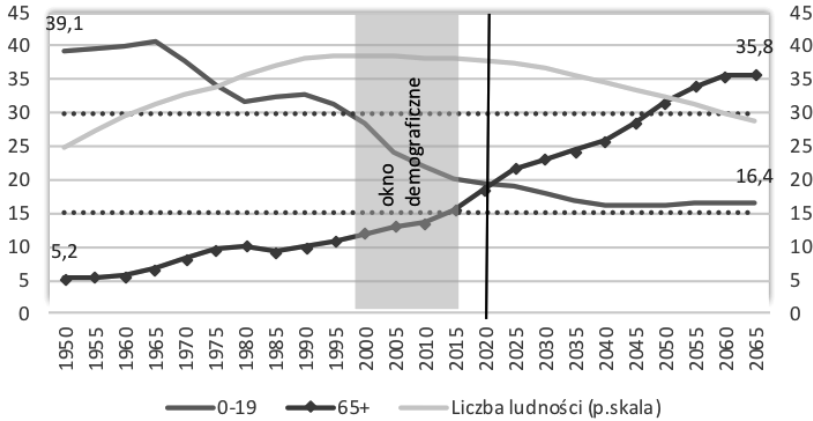
Mediana wieku		Wskaźnik starości		Wskaźnik obciążenia starszymi	
1. Singapur	54,7	1. Korea Płd.	37,7	Korea Płd.	82,9
2. Portugalia	54,2	2. Tajwan	37,6	Tajwan	82,8
3. Grecja	53,7	3. Singapur	36,8	Japonia	78,0
4. Korea Płd.	53,5	4. Japonia	36,2	Singapur	76,0
5. Polska	53,3	5. Portugalia	35,9	Polska	74,9
6. Tajwan	53,3	6. Polska	35,8	Portugalia	74,4
7. Portoryko	53,1	7. Grecja	35,3	Hongkong	73,5
8. Japonia	52,8	8. Albania	34,5	Grecja	72,9
9. Hiszpania	52,3	9. Portoryko	34,4	Albania	72,5
10. Saint Lucia	52,1	10. Hongkong	34,3	Portoryko	70,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations (2018).

Z punktu widzenia oddziaływania na obroty kapitałowe z zagranicą, przebieg procesu starzenia się Polski w latach 1950–2065 można umownie podzielić na trzy okresy. Pierwszy to lata 1950–2000, w których Polska była młodym krajem, z dużym udziałem (ponad 30%) ludzi młodych w wieku przedprodukcyjnym, niskim odsetkiem ludności w wieku poprodukcyjnym (poniżej 15%) oraz rosnącą liczbą ludności (rys. 4).

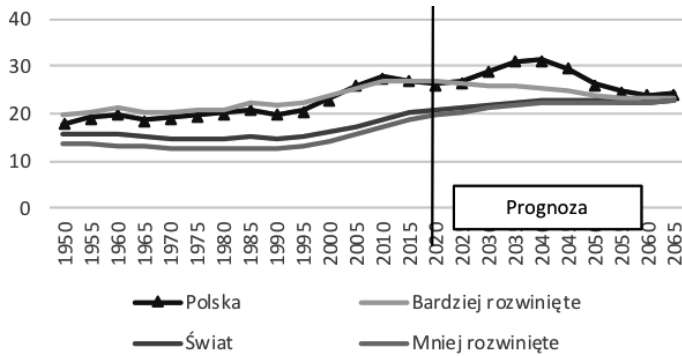
Drugi okres obejmuje lata 2000–2020, w których odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym spadł poniżej 30% i wykazywał nadal silną tendencję zniżkową, udział osób w wieku 65+ kształtował się na względnie umiarkowanym poziomie (12–18%), a liczba ludności ustabilizowała się na poziomie około 38 mln (rys. 4). Ponadto, znacząco wzrósł odsetek pracujących w wieku 45–64 lata, czyli „pierwszorzędných oszczędzających” (*prime savers*). W latach 2000–2015 udział *prime savers* w Polsce po raz pierwszy w okresie powojennym kształtował się na wyższym poziomie niż średnia dla krajów rozwiniętych (rys. 5). Można więc stwierdzić,

Rysunek 4. Zmiany udziału osób w wieku 0–19 lat i 65+ (%), lewa skala) i liczby ludności (mln, prawa skala) w Polsce w latach 1950–2065

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations (2018).

Rysunek 5. Udział *prime savers* w populacji Polski, regionów ekonomicznych i świata ogółem w latach 1950–2065 (%)

Źródło: opracowane własne na podstawie (United Nations 2018).

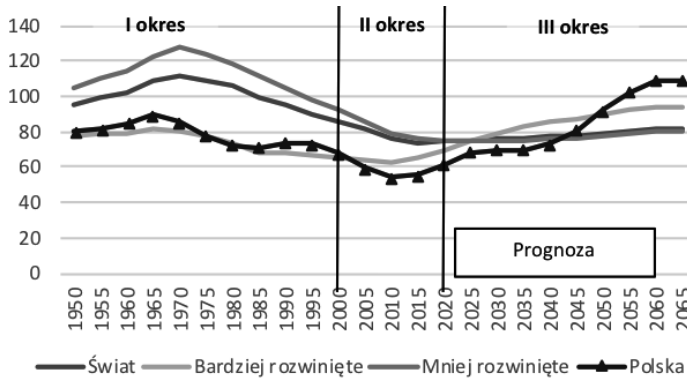
że w omawianym okresie, w szczególności w latach 2000–2015, w Polsce występowało okno demograficzne⁵, czyli korzystne warunki demograficzne, które stwarzają szansę na osiągnięcie korzyści ekonomicznych (dywidendy demograficznej) (rys. 4).

Trzeci okres obejmuje prognozę zmian demograficznych na lata 2020–2065, w których przewidywane tempo wzrostu udziału ludzi starszych (65+) będzie znacznie wyższe niż dynamika spadku młodych (0–19 lat). W 2020 roku udział grupy w wieku poprodukcyjnym zrówna się z odsetkiem grupy w wieku przedprodukcyjnym i będzie w szybkim tempie wzrastał, podczas gdy odsetek młodych ustali się na poziomie nieco ponad 16%. W efekcie, to starzenie się populacji zdeterminuje wzrost wskaźnika obciążenia osobami w wieku nieprodukcyjnym z 61,4 w 2020 roku do aż 109,2 w 2065 roku (rys. 6). Szybkiemu starzeniu się populacji, skutkującemu rosnącym obciążeniem demograficznym ogółem, towarzyszyć będzie znaczny spadek liczby ludności Polski – z 37,9 mln w 2020 do 28,7 mln w 2065 roku (rys. 4). Dodatkowym, niekorzystnym zjawiskiem będzie, przewidywane od 2040 roku, gwałtowne obniżenie się udziału *prime savers* (rys. 5).

Porównanie kształtowania się wskaźnika obciążenia ogółem (jako syntetycznego miernika ekonomicznych skutków zmian struktury wiekowej populacji) w Polsce ze średnią dla regionów ekonomicznych i świata wskazuje, że pozycję demograficzną Polski w relacji do innych krajów, w szczególności rozwiniętych, można uznać za najkorzystniejszą w latach 2000–2020 (drugi okres). Wskaźnik obciążenia osobami w wieku nieprodukcyjnym był bowiem niższy niż średnia światowa, średnia krajów rozwijających się i – po raz pierwszy w okresie powojennym – utrzymywał się na niższym poziomie niż średnia dla krajów rozwiniętych (rys. 6). Od 2020 roku, wskutek przyspieszenia procesu starzenia, wskaźnik obciążenia ogółem w Polsce będzie jednak wykazywał stałą tendencję rosnącą. Około 2045 roku przewidywane jest znaczne pogorszenie pozycji demograficznej Polski – wskaźnik obciążenia ogółem w Polsce przewyższy średnie wartości tego miernika dla świata ogółem, regionów rozwijających się i krajów rozwiniętych (rys. 6).

⁵ Zgodnie ze wskazaniami ONZ, zjawisko okna demograficznego zachodzi, gdy udział ludności poniżej 15 roku życia wynosi mniej niż 30% i równocześnie udział ludności 65+ – poniżej 15% (United Nations, 2004).

Rysunek 6. Wskaźnik obciążenia demograficznego ogółem (0–19 i 65+/20–64) w Polsce na tle średniej światowej i regionów ekonomicznych w latach 1950–2065

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations (2018).

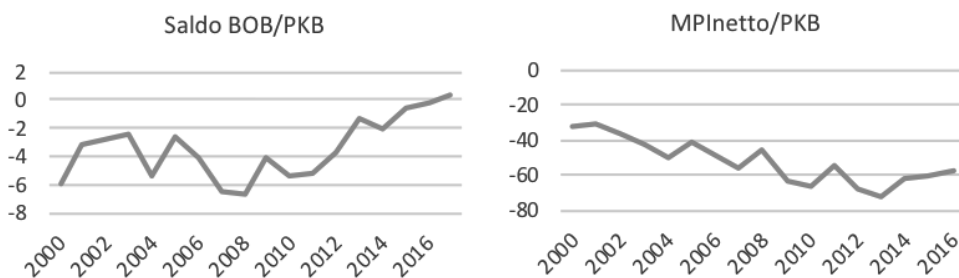
4. Dyskusja

Zgodnie z teorią, w pierwszym z wyróżnionych okresów, w latach 1950–2000, wykazany w analizie relatywnie niski poziom zaawansowania starzenia się polskiego społeczeństwa był czynnikiem tworzącym niedobór oszczędności w stosunku do potrzeb inwestycyjnych, zwiększone zapotrzebowanie na finansowanie zewnętrzne i deficyt bilansu obrotów bieżących. Specyficzne uwarunkowania systemu gospodarczego w pierwszych czterech dekadach tego okresu, w tym brak otwartości finansowej, modyfikowały oddziaływanie demografii i ograniczały napływ zagranicznego kapitału.

W okresie 2000–2020, w wyniku postępującego procesu starzenia, populacja zmieniła się z młodej w dojrzałą (relatywnie niski wskaźnik obciążenia demograficznego i relatywnie wysoki udział *prime savers*). Poziom zaawansowania i tempo starzenia się populacji powinny więc sprzyjać wzrostowi oszczędności krajowych, zmniejszeniu importu i zwiększeniu eksportu kapitału oraz poprawie salda bilansu obrotów bieżących. Transformacja ustrojowa, zapóźnienie rozwojowe i proces doganiania krajów UE-15 oraz globalny kryzys ekonomiczno-finansowy kompensowały jednak pozytywne efekty zmian demograficznych w pierwszej dekadzie omawianego okresu. Zmiany te mogły jednak przyczynić się do notowanej w drugiej połowie

tego okresu poprawy salda bilansu obrotów bieżących i międzynarodowej pozycji inwestycyjnej netto Polski (rys. 7).

Rysunek 7. Saldo bilansu obrotów bieżących i międzynarodowa pozycja inwestycyjna netto Polski w latach 2000–2017 (w relacji do PKB, %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie NBP (2018); World Bank (2018).

W ostatnim wyróżnionym okresie, obejmującym prognozę na lata 2020–2065, przewidywany wysoki poziom zaawansowania procesu starzenia będzie czynnikiem spadku oszczędności poniżej potrzeb inwestycyjnych i zwiększonego zapotrzebowania/napływu zagranicznego kapitału. Import nadwyżek oszczędności z dojrzałych gospodarek będzie warunkował możliwości wzrostu i rozwoju, pogarszając jednak saldo bilansu obrotów bieżących i międzynarodową pozycję inwestycyjną netto Polski.

Prawdopodobna kumulacja negatywnych efektów zmian struktury demograficznej, potęgowana spadkiem liczby ludności wystąpi po 2040 roku. Do najważniejszych z nich zalicza się: zmniejszenie się zasobów pracy, spadek efektywności, kurczenie się rynku zbytu, wysokie obciążenie finansów publicznych (m.in. wypłatami emerytur, wydatkami na ochronę zdrowia, opiekę długoterminową), wzrost podatków (jako skutek zmniejszającej się bazy podatkowej) oraz rosnącą nierównowagę zewnętrzną. Realizacja tych zagrożeń wywoła dodatkowo niekorzystne zmiany w strukturze zagranicznych zobowiązań Polski. Spowoduje bowiem spadek atrakcyjności inwestycyjnej Polski, w szczególności dla kapitału długoterminowego, w tym zagranicznych inwestycji bezpośrednich, o które Polska będzie konkurować z młodszymi gospodarkami zarówno większości państw rozwiniętych, jak i dynamicznie rosnących młodych rynków krajów rozwijających się. Wzrośnie ponadto

ryzyko nieproduktywnego wykorzystania zagranicznego kapitału (nie na inwestycje i rozwój, a na finansowanie deficytu finansów publicznych generowanego przez rosnące obciążenie wypłatami emerytur).

W tych warunkach zwiększony napływ zagranicznego kapitału może umożliwić utrzymanie/zwiększenie tempa wzrostu i rozwoju, a spowodować jedynie wzrost zagranicznego zadłużenia, obciążenia gospodarki długiem i zależności gospodarki od zagranicznych źródeł finansowania. Zwiększa to ryzyko wystąpienia w Polsce po 2020 roku stagnacji gospodarczej i „pułapki średniego dochodu” oraz obawy o możliwość dalszego doganiania gospodarek UE (Kalisz, Chrapek, 2016; World Bank, 2014).

Na zakończenie dyskusji dotyczącej implikacji starzenia się populacji dla Polski należy podkreślić, że jest to zjawisko obiektywne i nieodwracalne, ale jego negatywne skutki może łagodzić odpowiednia polityka państwa (World Bank, 2014; Chawla, 2007; Komisja Europejska, 2006). Na oszczędności i inwestycje, a tym samym bilans przepływów kapitałowych i wzrost gospodarczy kraju oddziałuje, oprócz starzenia się populacji, również wiele innych czynników, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Czynniki te modyfikują wpływ starzenia się populacji, przy czym niektóre z nich mogą osłabiać/kompensować jego skutki, a inne – wzmacniać⁶.

Podsumowanie

Po okresie młodości w latach 1950–2000 i fazie dojrzałości w okresie 2015–2020, w nadchodzącym pięćdziesięcioleciu polskie społeczeństwo znajdzie się w czołówce najstarszych populacji świata. Prognozowany wysoki poziom zaawansowania procesu starzenia się ludności będzie czynnikiem wzrostu zapotrzebowania na kapitał zagraniczny, pogorszenia bilansu obrotów bieżących oraz międzynarodowej pozycji inwestycyjnej Polski. Zwiększony napływ zagranicznego kapitału do „starej” gospodarki może jednak nie przełożyć się na oczekiwane utrzymanie/zwiększenie tempa wzrostu gospodarczego, a przeciwnie – stać się przyczyną trudności rozwojowych w kolejnych okresach.

⁶ Ze względu na obszerność tego zagadnienia i ograniczenia dotyczące objętości artykułu, analiza tej problematyki wymaga odrębnego opracowania.

W łagodzeniu negatywnego oddziaływania starzenia się ludności na możliwości rozwojowe Polski w nadchodzących dekadach kluczową rolę odgrywa odpowiednia polityka państwa. Priorytetami tej polityki powinny być działania ukierunkowane na zwiększenie dzietności, wydłużenie wieku emerytalnego, zwiększenie aktywności zawodowej emerytów i kobiet, zwiększenie napływu imigrantów, ograniczanie deficytu budżetowego i bilansu obrotów bieżących. Z porównania wskazanych kierunków działań z aktualną polityką rządu wynika, że w wielu wymienionych obszarach zakłada ona przeciwne cele, nie tylko więc nie łagodzi, ale może przyczyniać się do zwiększenia ryzyka, że Polska szybciej się zestarzeje niż wzbogaci.

Bibliografia

- Ando, A., Modigliani, F. (1963). The 'Life-Cycle' Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. *American Economic Review*, 3 (89), 605–618.
- Attanasio, O., Violante, G. (2000). The Demographic Transition in Closed and Open Economies: A Tale of Two Regions. *IADB Working Paper*, 412.
- Bańbuła, P. (2006). Oszczędności i wybór międzyokresowy – podejście behawioralne. *Materialy i Studia*, 208. Warszawa: NBP.
- Bárány, Z., Coeurdacier, N., Guibaud, S. (2016). Fertility, Longevity, and Capital Flows. *Economics Series 321, Institute for Advanced Studies in Economics & Finance*, 1307.
- Börsch-Supan, A., Ludwig, A., Winter, J. (2001). Aging and International Capital Flows. *NBER Working Paper*, 8553.
- Börsch-Supan, A. (1992). Saving and Consumption Patterns of the Elderly: the German Case. *Journal of Population Economics*, 5, 289–303.
- Börsch-Supan, A. (2004). Global Aging: Issues, Answers, More Questions. *Working Papers*, 084, University of Michigan.
- Brooks, R. (2003). Population Aging and Global Capital Flows in a Parallel Universe. *IMF Staff Papers*, 2 (50).
- Bryant, R.C. (2006). Asymmetric Demographic Transitions and North-South Capital Flows. *Brookings Discussion Papers in International Economics*, 170.
- Chawla, M. (2007). *From Red to Gray: The Third Transition of Aging Populations in Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington: The World Bank.
- Dekle, R. (2004). Financing Consumption in an Aging Japan: The Roles of Foreign Capital Inflows and Immigration. *NBER Working Paper*, 10781.

- Graff, M., Tang, K.K., Zhang, J. (2012). Does Demographic Change Affect the Current Account? A Reconsideration. *Global Economy Journal*, 4 (12).
- Gudmundsson, G.S., Zoega, G. (2013). Age Structure and the Current Account. *Birbeck Working Papers in Economics & Finance*, 1307.
- Higgins, M. (1998). Demography, National Savings, and International Capital Flows. *International Economic Review*, 2 (39), 343–369.
- Kalisz, P., Chrapek, C. (2016). *Raport Specjalny: Ostatnie spowolnienie to dopiero początek*. Pobrane z: www.citibank.pl/poland/homepage/polish/files2/komentarz20160909.pdf.
- Komisja Europejska (2006). *Koszty związane ze starzeniem się społeczeństw*. Pobrane z: europa.eu/rapid/press-release_IP-06-1356_pl.htm.
- Lane, F.R., Feretti G. (2001). Long-term Capital Movements. *NBER Working Paper*, 8366.
- Lührmann, M. (2003). Demographic Change, Foresight and International Capital Flows. *MEA Discussion Paper Series*, 03038.
- Mérette, M., Georges, P. (2009). Demographic Changes and the Gains from Globalisation: An Overlapping Generations CGE Analysis. *Working Papers*, 0903E. University of Ottawa.
- Modigliani F., Brumberg, R. (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. W: K.K. Kurihara (red.), *Post-Keynesian Economics* (s. 388–436). New Brunswick: Rutgers University Press.
- NBP (2018). *Statystyka bilansu płatniczego*. Pobrane z: http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/bilans_platniczy.html.
- Okólski, M., Fihel, A. (2012). *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- United Nations (2004). *World Population to 2300*. New York: United Nation.
- United Nations (2005). *World Population Prospects. The 2004 Revision*. Pobrane z: http://www.un.org/esa/population/publications/WPP2004/2004Highlights_finalrevised.pdf.
- United Nations (2018). *World Population Prospects 2017*. Pobrane z: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population>.
- World Bank (2014). *Poland: Saving for Growth and Prosperous Aging*. Washington, DC: The World Bank.
- World Bank (2018). *DataBank*. Pobrane z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Source=world-development-indicators>.
- World Bank (2016). *Global Monitoring Report 2015/2016: Development Goals in an Era of Demographic Change*. Washington, DC: World Bank.

POPULATION AGING AND INTERNATIONAL CAPITAL FLOWS. IMPLICATIONS FOR POLAND

Abstract

The aim of this paper is an attempt to assess the impact of aging population on Polish capital turnover with foreign countries over the next fifty years. Literature analysis, comparative analysis of old-age measures and logical inference were carried out for the purpose. The research results show that the forecasted high level of advancement of the aging process in the period 2020-2065 implies an increase in the demand for foreign capital and a deterioration/negative current account balance. The inflow of foreign capital, induced by the aging of the population, may not, however, translate into the expected maintenance/increase in the pace of economic growth, and on the contrary - it may become the cause of developmental difficulties in the subsequent periods.

Keywords: population aging, international capital flows, current account balance, international investment position, economic growth, Poland

JEL codes: F21, F43, J11